

Белокриницкий С. На верном пути // Юношеское движение. – 1923. - № 1. – С.6; Вольная С. Те, кто справа // Юный коммунар. – 1921. - № 5-6. – С. 40-41; Винтер К. Первое пятилетие // Юный коммунар. – 1922. - № 3-4 – С.12 та ін.; 6. Окулик М. КЮС // Юношеское движение. – 1924. - № 2. – С.57, 60-61; 7. Воробьев-Семенов П. На перепутьи // Юный коммунар. – 1920. - № 1. – С.4-5; Кулик. На грунті практичної праці // Юный коммунар. – 1921. - № 3-4. – С.28-29; 8. Окулик М. КЮС // Юношеское движение. – 1924. - № 2. – С.62; 9. Вольная С. Те, кто справа // Юный коммунар. – 1921. - №5-6. – С.40; Зарва И. К ликвидации УКРЮС // Юношеское движение. – 1925. - № 3-4. – С.3-7; 10. Райченко К. В. борьбе и за работой // Юношеское движение. – 1925. - № 3-4. – С. 36.; Днепровой М. В борьбе с укрясовцами // Днепропетровский комсомол. – С.52-53; 11.Юджис А. Союз отроков // Юношеское движение. – 1923. - № 1. - С.64 -72; Голубицкий Ш. Евкомол // Юношеское движение. – 1924. - № 2. – С.74; Ножницкий Г. В пролетарском центре // Юношеское движение. – 1924. - № 2. – С.45; 12. Любимов И. Из истории меньшевистской организации молодежи в Советской России в 1920-1923 годах // Комсомольская летопись. – 1926. - № 4. – С.34; 13. Тарханов С. Как они стали нашими // Юный коммунар. – 1922. - № 3-4. – С.19; Белокриницкий С. На верном пути // Юношеское движение. – 1923. - № 1. – С. 8; Осипов И. Центрокруг // Юношеское движение. – 1923. - № 1. – С. 79-86 та ін.; 14. Тарханов О. Организационные принципы большевизма в юношеском движении // Молодой большевик. – 1925. - № 16. – С. 15; Москатов К. Борьба за молодежь. О параллельных комсомолу организациях // Юный коммунист. – 1926. - № 17-18. – С.52; Белокриницкий С. Очерк истории ЛКСМУ. – Харьков, 1926. – С. 70; Його ж. Комсомол у боротьбі за єдність лав та за робочу молодь // Літопис революції. – 1929. - № 3. – С.13; 15. Кольцов Л., Лебедев Г. Наши резервы. О беспартийной молодежи текстильных фабрик // Молодой большевик. – 1925. - № 20. – С. 45; О беспартийных конференциях рабочей молодежи // Юный коммунар. – 1920. - № 1. – С.19; Лейкин С. У боротьбі за вугілля // Комуністичний юнацький рух. – 1928. - № 5. – С. 46-63 та ін.; 16. Косіор С. Комсомол і молодь. // Молодий комунар. – 1932. - № 1. – С.7-9; Ісаїв І. Комсомол у боротьбі з націоналістичними супротивниками // Юнацький рух. – 1930. - № 1. – С. 18; Білокриницький С. До 10-річчя другого всеукраїнського з'їзду // Юнацький рух. – 1930. - № 1. – С. 13 та ін.

Ф.А. Винокурова

СТВОРЕННЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЄВРЕЙСЬКИХ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У 20-30-І РОКИ ХХ ст.

(огляд архівних джерел)

Наукове осмислення та управління сучасними процесами суспільного життя неможливі без вивчення їх генезису, з'ясування природи виникнення, етапів розвитку і того чим ці явища є на сьогодні. У цьому зв'язку становить інтерес вивчення досвіду роботи з національними меншинами, нагромадженого в різних регіонах України.

Незважаючи на те, що цій проблемі присвячено ряд загальних та спеціальних праць, вона все ще не дістала належного висвітлення в українській історіографії. Зокрема, недостатньо, особливо на регіональному рівні, вивчалось питання роботи з національними меншинами з боку радянських державних органів в Україні в 20 - на початку 30-х років.

Слід відзначити, що в 1920-х роках в Україні існували непогані умови щодо культурного розвою національних меншин. Цього було досягнуто за рахунок здійснення національного районування, підготовки національних кадрів, створення відповідних навчальних закладів, випуску літератури російською, польською, ідиш, німецькою та іншими мовами.

Переважна більшість цих та інших кроків виявились на той час життєвими і виправдали себе. Активно діяли і радянські органи - Відділ національних меншин

НКВС, Центральна Комісія в справах національних меншин при ВУЦВК та Рада національних меншин Наркомату освіти, їх органи на місцях, що сприяло забезпеченню інтересів різних національних груп.

Зокрема, при Відділі національних меншин НКВС було створено підвідділи : єврейський, польський, німецький. Вони діяли в Київській, Одеській, Катеринославській, Донецькій, Волинській, Подільській і Полтавській губерніях.¹

Діяльність радянських, державних і господарських органів спрямовувалася на проведення землевпорядкування в районах проживання національних меншин, розвиток колгоспно-кооперативного руху, створення системи кредитування, підготовки і перепідготовки робітничих кадрів, на розв'язання так званої «містечкової» проблеми тощо.

Історичні умови, колонізація, переселення, природна міграція населення призвели до значної строкатості національного ландшафту України. Це проявилось як у багатонаціональному складі міських жителів, так і в наявності містечок і сіл з компактним проживанням населення певної національності. В цих умовах для забезпечення його політичних та національних прав, збереження та розвитку національної мови і культури найбільш доцільним вважалось створення національних районів містечкових та сільських Рад, як форми культурно-національно-адміністративної автономії в межах України.

З метою проведення національного районування Раднарком України доручив Наркомату внутрішніх справ розробити етнографічну карту республіки. З часу видання відомого декрету ВУЦВК від 1 серпня 1923 року і до початку 1926 року в Україні було створено 12 національних районів, з них - 5 єврейських, 630 національних сільських та містечкових Рад, з них - 86 єврейських.²

Законодавчою основою для цього стали постанови III з'їзду Рад СРСР, якими передбачалося повне забезпечення прав нацменшин. Звернемося до доповідної записки ЦК нацменшин, направленої ВУЦВК : « В случаях значительной численности нацменьшинств образовать отдельные Советы с употреблением языков этих меньшинств».³

Участь єврейського населення Поділля (мова іде про регіон, що у дореволюційні часи входив у так звану смугу осідлості) у державному будівництві через єврейські міські, містечкові та сільські Ради відбита у документах фондів Подільського губвиконкому та окрвиконкомів, губернського та окружних комітетів КП(б)У, які є найбільш інформативними фондами для вивчення історії національних меншин краю.

Про це красномовно свідчать документи Подільської губкомісії нацменшин за 1925 рік, а саме - багаточисленні огляди та звіти. Цитуємо один із них : «На Подолии проживает 230 тысяч человек еврейского населения в 160 местечках, густонаселенных евреями. В связи с решением ВЦИКа о выделении новых Советов, а также в связи с уменьшением нормы до 500 душ населения для образования национальных Советов - ставим себе в задачу образование по губернии ряда местечковых сельсоветов, а затем там, где еврейское население составляет абсолютное большинство, мы примем шаги для перевода этого Совета на еврейский язык».⁴

В документах знаходимо і важливі демографо-статистичні дані: в 1925 році на Поділлі було 20 міст та містечок, в яких єврейське населення являло абсолютну більшість.

Візьмемо для прикладу Вінницьку округу. Містечко Вахнівка - 2031 чол. єврейського населення, що складало 98 % від загальної кількості жителів; Вороновиця -1387 чол. - 92 %; Ворошилівка - 987 чол. -99 %; Красне -1446 чол - 99%; Ново-Костянтинів -12236 чол. -100% та інш.⁵ Вже через місяць губкомісія з національних меншин приймає рішення про створення ще 11 єврейських місцевих Рад у місцях компактного проживання євреїв, таких як Могилів-Подільський, Чернівці, Джурин, Тульчин, Шаргород.⁶

Характерно, і про це свідчать документи, що питання організації єврейських містечкових та сільських Рад розглядалося губкомісією нацменшин у комплексі з питанням впровадження в життя Декрету ВУЦВК про рівноправність мов. Наведемо декілька документів.

Із протоколу засідання губкомісії нацменшин, квітень 1926 р. : «... Постановили. Предложить окрисполкомам тех местностей, где нацменьшинства составляют значительное количество, выделить члена Президиума из нацменьшинств, который бы обслуживал их на родном языке».⁷

Із звіту цієї ж комісії станом на 1 квітня 1925 року: «Одной из первых работ нацкомиссии было принятие мер к всемерному проведению в жизнь декрета ВУЦИКа о равноправии языков. Даны были соответствующие указания на места. И в некоторых учреждениях, таких как лесхоз, финотдел, мы имеем уже выделенных работников, которые обслуживают еврейское население на родном языке».⁸

Статистика єврейських місцевих Рад того часу дозволяє зробити висновок про тенденцію щодо їх збільшення. Для цього варто ретельно переглянути протокольні та розпорядчі документацію Подільського губвиконкому. Якщо в 1924 році в губернії нараховувалось 27 єврейських містечкових та сільських Рад, то в 1925 їх було вже 38, а до 1933 року у Вінницькій області функціонувало 58 єврейських містечкових Рад.⁹

Яскравим свідченням зростання політичної активності національних меншин є їх участь у виборах місцевих органів влади. Зазначимо, що саме цьому сприяла діяльність радянських органів у національних та змішаних адміністративно-територіальних одиницях.

Проведення виборчої компанії мовою нацменшин вперше широко здійснювалось у період 1925 - 1926 р.р. Представники національних меншин вводилися до складу виборчих комісій, звіти окружних і районних виконкомів робилися, як правило, відповідною мовою, документація і виборча література також видавалася мовами багатьох національностей. Активність трудящих національних меншин під час виборів не тільки зростала, а й була в середньому вищою, ніж в цілому по Україні. Так, якщо під час виборів до сільських Рад у 1926 р. проголосувало 51,6% виборців, то у виборах до національних Рад взяли участь 53,6 % жителів, зокрема, до єврейських сільрад – 60,9%.¹⁰

Архівні документи дають змогу простежити процес виборів до Рад: «Представители нацменьшинств (в том числе и евреи) вводятся в состав избирательных комиссий окружных и районных исполкомов, документы по выборам оформляются на языке нацменьшинств».¹¹

У ході виборів з усією гостротою поставало горезвісне питання про право голосу, що в більшості стосувалося єврейського населення, позбавленого виборчих прав через своє соціальне походження.

Аналізуємо документи Подільського губвиконкому, зокрема, так звану виборчу документацію. В інструкції того часу про надання виборчих прав «позбавленцям» визначався такий порядок: «... І група - бывшие землевладельцы, владельцы торговых или промышленных предприятий, прибежавших к наемному труду в целях извлечения выгоды, а так же живших на проценты с капитала - через 5 лет после перехода к производительному труду; не эксплуатировавших наемный труд, живших на проценты выполнения коммиссионных поручений - через 2 года. И те и другие, при условии, что они принимали активное участие в работе общественных организаций и доказали лояльность к Советской власти».¹²

Жорстка інструкція... Через історично традиційні заняття євреїв, НЕП значна частина з них не потрапляла до списків виборців. Ось витяг з однієї секретної інструкції ВУЦВКу 1927 року: «Что касается запросов лиц еврейской национальности, то сам по себе факт перехода к земледельческому труду не может служить основанием для предоставления им избирательных прав. Однако, считается с тем, что значительная часть переселенцев, в частности, переселенцев-евреев, происходит из деклассированного и нетрудового элемента, вследствие своеобразных условий существования их в дореволюционное время, необходимо, чтобы избиркомы составили отдельный список земледельцев-переселенцев».¹³

Питання надання громадянських прав достатньо гостро хвилювало єврейське населення, адже це доля кожної людини, її місце в суспільстві.

У фондах держархіву Вінницької області зберігаються багаточисленні томи із запитами, що надходили у ВУЦВК, центрвиборчком від громадян -євреїв, місцевих органів влади та роз'яснення з цього приводу.

26 грудня 1926 року. Відповідь Центрвиборчкому на запит Могилів-Подільського окрвиконкому щодо прав маклерів, перекупщиків, що беруть у селян гончарні вироби: «Лишаются прав независимо от того, имеют ли они патент или нет». Відповідь на запит відносно учнів, студентів, що знаходяться на утриманні батьків-торговців: «Лишаются избирательных прав независимо от того, где они сами работают».¹⁴

Все ж таки губкомісія нацменшин констатувала в одному із своїх звітів: «Заметны достижения в деле вовлечения нацменьшинств в советское строительство. Особенно это можно подчеркнуть в отношении еврейских масс. Благодаря широко поставленной работе на 100% увеличилось число избирателей-евреев в местные Советы. По отношению к общему числу сельских и районных Советов еврей-избиратели в среднем составили 4%. Особенно втянуты были в избирательную компанию кустари. В Винницком округе - до 1300 кустарей. Даны директивы об обеспечении представительства нацменьшинств во всех съездах Советов и о включении их в исполкомы».¹⁵

Про те, як втілювались ці директиви в життя, свідчать документи окружних виборчих комісій. Із протоколу засідання Вінницької окружної комісії нацменшин: «Избрано в сельсоветы всего 6183 человека, из них -195 евреев, в райсоветы - 1336 человек - 97 евреев, члены райисполкомов -126 человек, из них 17 евреев, губернского съезда -17 человек, из них - 2 еврея».¹⁶

Участь євреїв Кам'янецької округи у виборчій компанії 1925/26 року відбивається у наступних показниках: з 550778 чоловік, що брали участь у перевиборах до місцевих Рад, 42695 чоловік - євреї; обрано у сільські та містечкові Ради -214.¹⁷

У звітах Вінницького окружкому КП(б)У також знаходимо відомості про виборчу компанію 1925 року: «...В ході перевыборів Советов проведено 11 местечковых єврейских рабочих конференцій и конференцій кустарей. Коммунистические наказы и выставленные кандидатуры в местечковые Советы проходили нормально. Комсомольцев поддерживали слабо. Сионисты, выступив в двух местечках (в Хмельнике й Межирове) с кандидатурами провалились».¹⁸

Що ж, хоч і не дуже гостра, але все ж таки політична боротьба під час виборів проходила і в єврейському середовищі.

Робота серед нацменшин, в т.ч. серед єврейського населення Поділля відбилась і на діяльності адміністративно-судових органів. У 1924 році на Поділлі вже функціонувало 6 судових камер, діловодство яких велось мовою їдиш; в 1925р. їх було вже 8.

Зі звіту роботи Вінницького окружного комітету КП(б)У за 1925-1926 рр.: "Єврейская судебная камера развернула свою работу, разобрал за это время более 1500 дел. Теперь ставится вопрос об организации таких камер в Жмеринке, Хмельнике й Немирове».¹⁹

Як свідчать документи, добре працювала Єврейська судова камера у Проскуріві, її діяльність себе виправдала в плані обслуговування широких мас єврейського населення. В позитивному порядку вирішувалось питання із слуханням справ нацсудкамер у губернському суді мовою нацменшин.

В 1925 році в окружних судах Поділля працювало 8 перекладачів мови їдиш, вводилися посади помічників прокурорів зі знанням мови їдиш, особливостей побуту єврейського населення.

Покращенню роботи з єврейським населенням сприяла підготовка національних кадрів для радянських державних та господарських органів. У травні 1925 року на засіданні адміністративно-фінансової комісії РНК УРСР розглядалося питання «Про забезпечення районів з переважним населенням нацменшин спеціалістами та кваліфікованими працівниками, що знають мову нацменшин». Було затверджено програму курсів для секретарів єврейських сільських Рад, а в 1926-1927 рр. на Поділлі, у місті Вінниця, функціонувала вечірня єврейська партійна школа при губкомі КП(б)У.

Таким чином, у 20-і роки вирішення національних проблем, зокрема, і єврейської, набуло широкого резонансу і провідна роль, безперечно, належала тут Радам, виконкомам та підпорядкованим їм організаціям. Проте, поступово, наприкінці 20-х - на початку 30-х рр., у національній політиці сталися різкі зміни. В цей період остаточно сформувалася адміністративно-командна система, і в умовах тоталітарного режиму не було місця для розвитку національних культур.

Архівні документи дають змогу простежити процес розформування національних адміністративно-національних одиниць.

Політбюро ЦК КП(б)У від 16 лютого 1938 року ухвалило постанову: «Про реорганізацію національних районів та сільрад УРСР у звичайні райони та сільради», у якій визнавалось «недоцільним подальше існування як особливих національних районів, так і сільрад».²⁰ У березні наступного року керівний партійний орган остаточно припинив функціонування національного районування в республіці - було прийнято постанову «Про ліквідацію і перетворення штучно утворених національних районів і сільрад». В додатках до зазначеної постанови, що носили назву «Розподіл сільрад районів, що ліквідуються, по інших районах» і

«Список сілрад, що включаються до складу створюваних районів», наведено перелік заново створюваних, таких, що реорганізуються і ліквідуються адміністративно-територіальних одиниць, серед них - 58 єврейських містечкових і сільських Рад Поділля.²¹

Ліквідація навчальних закладів, реорганізація національних адміністративно-територіальних одиниць, скорочення видавничої діяльності мовами національних меншин, супроводжувані моральною і політичною травлею, арештами, насильницькими переселеннями з місць компактного проживання та іншими формами масових репресій, на багато років перервало нормальний національний розвиток, деформували свідомість та скалічили долі мільйонів людей різних національностей, що жили на терені України.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. ЦДАВО України. - Ф.5.- Оп.1. - Спр.2236. - Арк.60; Оп.1. - Спр.2. - Арк.164; 2.Український історичний журнал – 1989.-№2.-С.71-74; 3. ЦДАВО України. - Ф.413. - Оп.1. - Спр.145. - Арк.1-4; 4. ДАВО. - Ф.Р-925. - Оп.1. - Спр.409. - Арк.155; 5. Там само. - Арк.95; 6. Там, само. - Спр.282. - Арк.200; 7. Там само. - Спр.409. - Арк.155; 8. Там само; 9. ДАВО. - Ф.П-136. - Оп.3. - Спр.131. - Арк.121; 10.ЦДАВО України. - Ф.413. - Оп.1. - Спр.452. - Арк.78; 11.ДАВО. - Ф.Р-925. - Оп.1. - Спр.409. - Арк.152; 12.ДАВО. - Ф.Р-417. - Оп.1. - Спр.19. - Арк.25; 13.Там само; 14.Там само. - Арк.32; 15.ДАВО. - Ф.Р-925. - Оп.1. - Спр.409. - Арк.155; 16.Там само. - Арк.178; 17.Там само. - Спр.419. - Арк.59; 18. Там само. - Арк.46зв.; 19.Там само; 20.ЦДАГО України. - Ф.1. - Оп.6. - Спр.462. - Арк.62; 21.Там само. - Спр.509. - Арк.18, 82-83.

М.В.Коннова

ІСТОРИОГРАФІЯ ЖЕРТВ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ВІЙНИ ТА ПІСЛЯВОЄННИХ РЕПРЕСІЙ В ІСПАНІЇ

Дана проблематика залишається нез'ясованою в історичній літературі і продовжує бути об'єктом активного дебатовання. Американський іспаніст Г.Джексон взагалі стверджує про неможливість через складні умови, що існували в Іспанії під час громадянської війни 1936-1939 рр., та після неї встановити абсолютні цифри тих, хто загинув. Передовсім тому, на думку інших науковців, що відсутня диференційована статистика, яка не велася ні республіканцями, ні "націоналістами"; по-друге, дослідники застосовують у своїх підрахунках різну методику; по-третє, величина цифр залежить певною мірою від політичних симпатій чи дослідників (симпатичи Народного фронту доволіно завищують дані жертв, їх опоненти вдаються до зворотнього)¹.

Історична література радянської доби, постулюючи тезу про фашистську й терористичну суть франкізму, здебільшого оперує цифрами в 1-2 млн. чол., які перебували в тюрмах та концентраційних таборах після громадянської війни². Ці цифри не підтверджуються авторитетними іспанськими науковцями. В цьому контексті постає проблема розмежування кількості жертв громадянської війни і тих, хто постраждав в результаті репресивних дій франкістського режиму.

Габріель Джексон, один із перших, здійснив у своїй ґрунтовній роботі детальний та диференційований аналіз загиблих іспанців в ході громадянської війни, до того ж розрізнув загиблих на фронтах під час основних битв, від